

Tasavvufta Bilgi

Yayımlama Tarihi : 26.08.2015

Bugün Bilim Felsefesinin en önemli konularından birisi Bilgi kavramıdır. Bilgi ile ilgili alana 'epistemoloji' (bilgi bilimi) denir. Bilginin ne olduğu, nasıl oluştuğu gibi konular insanları binlerce yıl meşgul etmiştir. Biz bu makalede, bilgi kavramını sadece İslam Tasavvuf'u yönünden ele alacağız.

Bilgi kelimesinin arapça karşılığı İlim dir. İlmin asıl anlamı ‘ bir kimsenin bir şey hakkında bir şey bilmesidir.’ Bilgi kavramı çeşitli şekillerde tanımlanmış ve bu tanımlarla ilgili tartışma her zaman devam etmiştir.

Arapçada, tikel olan basitleri anlama (idrak) manasına ‘ma’rifet’ (tanımak) kelimesi; tümel olan bileşikleri anlama manasında da ‘ilim’ kelimesi kullanılır. O yüzden ‘areftullah’ (Allah’ı tanıdım) denir, fakat ‘alimtühü’ (O’nu bildim) denilmez. Allah’a ‘alim’ (bilici) denir fakat ‘arif’ denilmez.

Fahreddîn Râzî, bilginin ancak kendisiyle tanımlanabileceği ve bilinebileceğini söyler. Çünkü bilgidен başkası da ancak bilgi ile bilinmektedir. Dolayısıyla bilginin başkası ile tanımlanabileceği ve bilinebileceğini söylemek bir kısır döngü olur. Bu düşünceye göre bilgiyi kesin olarak tanımlamak imkansızdır.

Mâtüridî, bilginin kendisinde bulunduğu kimseye, söylenilebilen ve düşünülebilen her şeyin açık hale gelmesini sağlayan bir sıfat olduğunu işaret etmiştir. Bu yaklaşımı Neseî, Taftazânî gibi alimler desteklemiştir.

Mu’tezile’nin bilgi anlayışı hem Mâtüridî’ler ve hem de Eş’ârî’ler tarafından reddedilmiştir. Çünkü Mu’teziler bilgiyi bir inanç olarak düşünmüşler ve bilgiyle inanç arasında bir fark görmemişlerdir.

Bilginin, birbirinden ayrılmayan iki unsuru vardır. Bunlardan biri bilen (süje) diğeri bilinen (obje) dir. Her varlık bilgi objesi olmayabilir. Çünkü varlık sadece görünenlerden ibaret değildir. Görünen dünya dışında da varlık alanları vardır. Bu alanlar, duyularla algılanamayan ve duyuları aşan alanlardır. Dolayısıyla hiçbir pozitif bilginin objesi olamazlar. O, ancak akıl ile kavranabilir. ‘Aşkın Varlık’ ya da ‘Transcendent Obje’ diyebileceğimiz Tanrı da bu alana aittir. Dolayısıyla O da bizim bilme gücümüzü aşmaktadır. Bu yüzden, Tanrı bilginin değil, ancak imanın konusudur.

Matüridiye göre, duyuların konusu olmayan ve duyuları aşan gayb alemi, yani Allah, melekler, ahret, kabir hayatı vs hakkında bir fikre ve bir bilgiye ulaşabilmek için de habere ve akıla başvurulması gerekir. Matüridiye göre gayb alemi aynı zamanda bir iman konusudur. Dolayısıyla akıl yoluyla elde edilen bilgi, temelde iman hüviyeti taşır. Zaten o, imandan sonra gelen bir bilgi olmayıp bilakis şuurlu ve taklit den uzak bir imanın temelini oluşturur.

Biz, duyular ve akıl ile eşyanın ancak dış yüzü ve görünüşlerini bilebiliyoruz. Onun gerisindeki hikmet ve incelikleri bizim bilgimiz nüfuz edemiyor. Biz ancak müşahede ettiğimiz şeyleri isimlendirerek, yani kavramlarla ifade ederek, bilebilir ve ancak duyulardan aldığımız şeyleri işaret edebiliriz. Böylece aklın üzerinde düşüneceği ve işleyeceği malzemeyi duyular sağlar. Duyular ve aklın ulaşamadığı alemlere ancak vahiy, ilham ve keşif bilgisiyle girilebilir. Bu da tasavvuf da ki bilgi konusudur.

Bilgi Kaynakları

Bilgi kaynakları üç çeşittir. Duyular, haberler ve akıl. Haberler ise ikiye ayrılır. Birincisi vahiy bilgisi diğeri Haber-i Resul veya Haber-i Sadık dır. Vahiy bilgisi Allah'ın gönderdiği kitaplardır. Haber-i Resul ise peygamberlerin haber verdiği şeylerdir. Duyu ve haberin güvenilir bilgi kaynağı olabilmeleri akıl sayesinde. Bu kavram daha ileri olarak 'aklın nazarı' (nazaru'l-akıl) şeklinde kullanılır. Çünkü önemli olan insanda aklın bulunması değil onun kullanılmasıdır. Kur'an insanı nazar ve tefekküre yöneltmektedir. Aklını kullanmasını öğütleyerek bu gibi akli faaliyetlerin insanı doğruya ulaştırdığını haber vermektedir.

Bilgi Çeşitleri

Bilgi ikiye ayrılır. Kadim bilgi ve hadis bilgi. Kadim bilgi, yani Allah'ın bilgisi kazanılmış bir bilgi olmadığı gibi, sebebe dayanan bir bilgi de değildir. Ancak mahluklar bir sebeple bilir ve onların bilgileri bir sebebe bağlı olur.

Hadis bilgisi, sonradan olan bir bilgidir. Genellikle ilahi bilgi dışında kalan bilgiler için kullanılır.

Tasavvufta Bilgi

Mutasavvıflar duyu ve akıl ile de bilginin meydana geldiğini inkar etmiyorlarsa da, gerçek, güvenilir ve sağlam bilginin ancak vahiy, ilham ve keşif yolu ile olacağını kabul ederler. Onların dilinde 'ma'rifet' dediğimiz bilgi hiçbir şüphe kabul etmeyen ve içten yaşanmış olan bir anlam taşır. Keşif, hakikatin doğrudan doğruya vasıtasız idraki, objelerin oldukları gibi görünmesinin bilgisidir. Sufiler, buna zevk (vasıtasız idrak), ilahi bilgi (ledünni bilgi), sırların bilgisi, gayb'ın bilgisi, peygamberlerin ve velilerin bilgisi derler.

Düşünce her zaman kesin doğru bilgiyi vermez. Doğru bilgi ancak Allah'ı bilen kalbine atılan şeydir. Başka bir ifadeyle o, melek, peygamber, veli, mümin gibi Allah'ın dilediği kullarına taksim ettiği ilahi bir nurdur.

Mutasavvıflara göre bilgi, bilen ve bilinen hükümleri aynı olan üç şeydir. Gözleyen onu üç şey olarak kabul eder. Gaybı gören ise bir olarak görür. Tasavvufi bilgi, kalbin herhangi şeyi ya da durumu, o şeyi kendiliğinde bulunduğu hale göre elde etmesidir. Bilgi, kalbin bir şeyi elde etmesini zorunlu kılan bir niteliktir. Bilen kalp, bilinen ise elde edilen o şeydir. Bilginin hakikatini tasavvur son derece güçtür.

Mutasavvıflara göre bilgi kaynağı olarak keşif, şeriat ve akıl vardır. Duyular da bilgiye ulaştırıcı bir yoldur. Gaye bir şeyi bilmektir, yoksa bilginin nasıl gerçekleştiği gaye değildir.

Yaratılmış için bilgi ancak iman sayesinde Hakka yakınlıkta mutluluk sağlayabilir. Bununla beraber bilgi, mertebesi bilinmeyen mutlak bir üstünlük sahibidir. Bu nedenle bilgi muhabbetten üstündür.

Mertebe bakımından ilimlerin en üstünü 'Allah'ı bilmek, Allah'a bilmeye giden en yüce yol ise tecellileri bilmektir. Onun altında ise, teorik bilgi (nazari ilim) bulunur ki artık onun altında Tanrı'ya dair bilgi yoktur. Onun altındaki ilimler insanların genelinde bulunan kimi inançlardır. Yoksa onlar ilim sayılmaz. Tecelli bilgileri, zevk ilimlerini elde etmede en üstün yoldur.

Peygambere ait olan şey, farzları yerine getirmenin sağladığı yakınlık, onlara dayanan Allah'ın kulunu sevmesi ve bu sevginin doğurduğu şeylerdir. Hızır'a ait olan ise, nafile ibadetlerin sağladığı yakınlık, onun sevgisi ve bu sevginin ona verdiği bilgidir. Bu bilgi Allah'a dair bilgidir. Dolayısıyla Allah'a dair bilgi edinmek isteyenlerin yapması gereken, farz ibadetlerinin yanı sıra nafile ibadetlerini artırmasıdır. Ancak böylece Allah'ı en yüksek şuur ile tanımış olur. Bu sahip olduğu şuur ve bilgi ile ahrete gider.

Bütün peygamberlik bilgileri verili (vehbi) ilimlerdir. Çünkü peygamberlik kazanılmış değildir. Allah ehlinin bilgisinin esası ise 4 şeyden ibarettir: Allah'ı bilmek, nefsi bilmek, dünyayı bilmek ve şeytanı bilmektir. Var olanlardan her bir şey, ilahi hakikatlere dayanmalıdır. Buna göre bilgi, ilahi bilgide içkindir ve bütün ilimler ondan meydana gelir. Bu ilimler ise 4 mertebeye sınırlıdır. Her mertebe de, sınırlı bilinen türlere ayrılır. Bunlar mantık ilmi, matematik ilmi, doğa ilmi ve ilahi ilimdir (metafizik).

İnsanın aklının bilgiyi kabul etme özelliği fikir gücünden daha üstündür. Allah hakkında bilgisi teorik düşünme ve tüme varımdan olan kimse için şeytan ona boyun eğmez. Şeytan ona kuşkulu kanıtlar verir. Allah

hakkındaki bilgisi tecelliden meydana gelen veli ise, basirete sahip olarak her kuşkudan korunmuştur.

Bilgi miktarınca seni Hakk'a ve hakikate götürür. Tahmin, bilgiye, ölçülerin belirlenmesine ve keskin bir görüşe gereksinim duyan tehlike bölgesidir. Ölçü ve tartı bilgi sayılır. Tahmin baskın zan demektir, esas olan ise bilgidir. Bilgiyi elde etmek mümkün olmadığında, güçlü zan ile hüküm veririz. Allah'ın, kesin bir rivayet zinciriyle aktarılan şeriatla bilinmesi kesin bilgidir. Bağ bilinmese bile, rivayeti kabul edenler için kuşku kendisine zarar vermez. Öyleyse kesin şekilde Allah'ı bilmek şeriat sayesinde gerçekleşir.

Bilgi, duyuların kendisini algılayabilme özelliğinde olduğu suretlerden soyut bir anlamdır. Bilgi bilen bir tasavvuru olduğu gibi, bilen zati niteliğidir. Hakk'ın bilgisi ise, O'nun suretidir. Allah o surete göre Adem'i yarattı.

Allah'tan alınan bilginin dışında gerçek bilgi olmadığı gibi, yalnız Allah bilen ve öğretendir. Bilgisini, O'ndan öğrenenin bilgisine kuşku girmez. Biz Allah'ı taklit edenleriz. Bilgi Allah'tan alınmadığında ise, gerçeği tutturmak insana göre tesadüfe bağlıken Hakka göre amaçlanmıştır. İşte bizim esas aldığımız düşünce budur. 'O'nun benzeri bir şey yoktur.' (Şura suresi, ayet 11). Allah'tan sana bir bilgi geldiğinde, onu fikir terazisinin altına sokma ve aklının o bilgiye ulaşacağı bir yol kabul etme, yoksa anında helak olursun. Çünkü ilahi bilgi terazi altına girmez.

Kul bilgisinin genel anlamda bilinene nasıl iliştiğinden habersizdir. Öyleyse bir bilineni bilmede Hakk ile ortaklığın gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu bağlamda bilinenlerden birisi de 'bilgiyi bilmektir'. Bilinenlerin her bir yönünde sadece Allah'ın bilebildiği kaderin bir hükmü vardır. Kader bilinseydi hükümleri de bilinir, hükümleri bilinseydi kul herhangi bir şeyi bilmede bağımsız kalır ve herhangi bir şekilde müstağni kalırdı.

Bilginin üzerinde bir merteye yoktur. Bilgisizlik ölüm, bilgi ise hayattır. Bilgi en büyük hediye ve en üstün keramettir. Bilgi, kuşatıcı ve ilahi bir nitelik, Allah'ın en üstün ihsanıdır. Bilgi rahmet kaynağındandır : 'Ona katımızdan - bizden bir rahmet olarak – bilgi verdik.' (Kehf suresi, ayet 65)

Hakk'ın bilgisi kadim, yaratığın bilgisi hadistir. Bilgi kendine göre hakikatini yitirmez. O, her zatta kendi hakikati ile ve kendisi olarak bulunur. O'nun nitelenenin kendisinden başka bir dış varlığı yoktur. Öyleyse bilgi, aslı üzere akledilirken mevcut değildir.

Bilgilerini kitaplardan ve rivayetlerden değil, zevk ve ilahi tecelliden aktarmayan herhangi bir şeyh, alim olmadığı gibi üstad da sayılmaz. İbn Arabi Hazretleri bir manevi zuhuratta 'Bu bilgi de nedir?' diye sorduğunda şu cevabı almıştır: 'Bilinenlere ve bilgilere sirayet eden ilimdir. Bütün bilgiler kendi başlarına değil, bu bilgilerle bilinenlerdir.' Bu zuhurata göre bilgi sirayet edici bir bilgiyle bilinir. Bu sayede bilinenler onun vasıtasıyla bilinir hale gelirler. İşte bu keşfin verisidir. Söz konusu keşif suretlerin değil anlamların keşfidir.

Keşif bilgisi, ilahi dostluğun ta kendisidir. Allah kullarının işlerini bilgiyle üstlendiği gibi onlara bilgiyle ikram eder ve kulları da O'nun bilinmez olduğunu bilgiyle öğrenirler. Akıllar kendi fikirleriyle O'nu idrak edemez. Bilgiler O'nu zapt edemez. Alemin ve insanın fitratında bulunan bilgi sadece Allah'ın varlığını ve yaratılmışın muhtaçlığını bilmektir. Alemdeki her tikelin Allah'a ait bilgisi tikel bir bilgiyken, insanın bilgisi öyle değildir. Onun Allah hakkındaki bilgisi, bütün alemin Allah hakkındaki bilgisine karşı gelir.

Bilgiyle kalpler hayat bulduğu gibi, ruhlarla bütün cisimler hayat bulur. Bu nedenle bilgi ruh diye isimlendirilmiştir. Sadece bilgi vardır ve bilgi Allah'ın kuluna verdiği yardımcı haberdur. Bir şeyi bütün yönleriyle ise,

her şeyi bilgisiyle ihata eden Allah bilebilir; bilinen sonlu veya sonsuz, sabit veya değişken olabilir.

Bilgiyi zatı gereği sahip olmadan, öğrenerek bilgiyi kabul eden ilk varlık , ilk akıldır. İlk akıl Allah'tan bilgiyi almış, anlamış, Allah'ta ona öğrendiklerini Levh-i Mahfuz'a yazmasını emretmiştir. Allah Levh-i Mahfuz'u kendisinden yaratmış ve onu kalem diye isimlendirmiştir.

Kazanılan bilgi, elde ederken gayret sarf edilen bilgilerdir. Hangi bilgi olursa olsun durum böyledir. Vehbi (verili) bilgi akla gelmeyen veya kazanmayla elde edilmeyen bilgilerdir. Misal olarak Efrad'ın (tekler) bilgisini verebiliriz. Hızır'ın bilgisi de bu kısma girer.

Herhangi bir velinin bilgisi Kitap ve Sünnetin dışına çıkamaz. Dolayısıyla keşif veya ilham yoluyla elde edilen bilgilerin şeraite uygun olması şarttır. Bir alimin ileri sürdüğü keşif bilgileri, Kitap ve Sünnete aykırı iseler doğru ve geçerli bilgi olarak kabul edilmezler.

Bütün ayet tevilleri bir bilgi değil, peygamberliğin getirmiş olduğu herhangi bir şeyi ret etmesin diye nefsi ısındırma faaliyetinden başka bir şey değildir. Bu bakımdan birçok İslam alimi ayetleri tevil etmekten sakınmışlardır. İşte akıllı müminin hali budur.

Sonuç

Bilgi kavramından bütün doğadaki madde, kütle vs. gibi kavramlara geçilebilir. Çünkü bir eşyanın varlığının bilinmesi bir bilgidir. Bu eşyanın bir madde olduğunu bilmek bir bilgidir. Bir maddenin kütlesi olduğunu bilmek de bir bilgidir. Bir varlığın madde oluşu ancak onun madde olarak bilinmesiyle ortaya çıkar. Bir maddenin kütlesinin olması ancak o maddenin bir kütlesi olduğunu bilmekle ortaya çıkar. Dolayısıyla doğadaki her bir özellik aslında , o özelliğin bilinmesi, yani o özelliğe ait bilginin ortaya çıkması ile anlaşılır. Bu bilginin oluşması için de bu

maddeye sirayet edici bir bilgi olmalıdır. Bu sirayet edici bilgi Allah Teâlâ'nın ilim sahibi oluşunun bir sonucudur. Allah'ın ilim sahibi oluşu el-Alîm ismi ile zuhur eder. Dolayısıyla eşyada ortaya çıkan her türlü bilgi Allah'ın el-Alîm isminin eşyalara tecelli etmesinin bir sonucudur. Bu hususlar ileride Higgs bozonu, Kuantum Teorisi gibi konularda tekrar ele alınacaktır.

Bu makalenin hazırlanmasında faydalanılan eserler:

'Amidî'de Bilgi Teorisi', Emrulah Yüksel, İşaret Yayınları, İstanbul, 1991

'Bilim ve Din', Ian G. Barbour, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004

'İbn Sina ve Gazali'de Bilgi Problemi', A. Kamil Cihan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998

'İslam Bilgi Anlayışı', W.M. Nor Wan Daud, Ankara Okulu, Ankara 2002

'İslam Bilgi Felsefesinde Kalbin Anlaması, Gazzâlî Örneği', Mevlüt Uyanık, Araştırma Yayınları, Ankara 2005

'İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim', Alparslan Açıkgenç, İsam Yayınları, İstanbul, 2006

'Fütûhât-ı Mekkiyye', İbn Arabî, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008

'Marifet ve Hikmet', İbn Arabî, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011

'Mâtüridî' de Bilgi Problemi', Hanifi Özcan, İFAV, İstanbul, 2012

'Sadreddin Konevî'de Bilgi ve Varlık', Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005

Bu makale için yorum ve eleştirileriniz: <mailto:oryanmh@gmail.com>

[Ana Sayfa](#)

[Makaleler](#)

